

הרב ישעיה לוי

ירושלים

מְמַחֶרֶת הַשַּׁבָּת כפשוטה

א.

וְהִנִּיף אֶת הָעֵמֶד לִפְנֵי ה' לְרַעְנָנְכֶם; מְמַחֶרֶת הַשַּׁבָּת יִנִּיפְנוּ הַכֹּהֵן (ויקרא כג, יא).

רש"י: "מְמַחֶרֶת הַשַּׁבָּת - ממחרת יום טוב הראשון של פסח. שאם אתה אומר שבת בראשית, אי אתה יודע איזהו."

מקורו בדברי רבי יוסי שבתורת כהנים המובאים גם במנחות¹: "מְמַחֶרֶת הַשַּׁבָּת - ממחרת יום טוב. יכול ממחרת שבת בראשית; וכי נאמר 'מְמַחֶרֶת [ה]שַׁבָּת [ש]בפסח'? והלא לא נאמר אלא 'מְמַחֶרֶת [ה]שַׁבָּת', והלא כל השנה מלאה שבתות; צא וחשוב מאי זו שבת!"

את הקושי כפי שרש"י הציגו, מצדד המדרש במרומו ליישב: שמא נניח שמדובר בשבת ראשונה החלה בתוך חג הפסח (זו אמנם הנחת המכחישים, כמתברר גם מן הדרשה שדרש רבי יוסי בר יהודה להפריכם; ראה בברייתא שם). התשובה נדחית כי אין בכתוב שום זיהוי של שבת בראשית מסוימת. אלא, או 'שַׁבָּת' בראשית סתמית, או יום השביתה המיודע בהיותו "מְקַרָּא קִדְשׁ"² האמור למעלה בראש סדר החגים, ובהיותו תחילת הרגל הקודמת בכתוב ובזמן אל הרגל שספירת "מְמַחֶרֶת הַשַּׁבָּת"³ תסתיים בפרוסה. כיון שלא הוטל עלינו לצאת ולחשוב "אי זו שבת", מה עוד ששבת יחידה מסופקת לא תופיע מיודעת, מוכרח ש"הַשַּׁבָּת" ישתמע כאן "יום טוב הראשון של פסח".

זו הוכחה מכרעת לצדקת מסורתנו אולם היא תלויה הקשר. אך מסתבר שגם עצם הביטוי "מְמַחֶרֶת הַשַּׁבָּת" לא יתפרש כפשוטו אלא על מחרת יום טוב ראשון של פסח.

ב. מְמַחֶרֶת הַשַּׁבָּת

"היו בייתוסין אומרים, עצרת אחר השבת. ניטפל להם רבן יוחנן בן זכאי ואמר להם, שוטים, מנין לכם? ולא היה אדם אחד שהיה משיבו, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר, משה רבינו אוהב ישראל היה, ויודע שעצרת (בניגוד לשאר רגלים) יום אחד הוא. עמד ותקנה אחר שבת כדי שיהו ישראל מתענגין שני ימים"⁴. עולה מיד שהבנת הפרושים היא שנתפסה כפשוטה ומבוססת, ואילו של בייתוסים הייתה המחודשת הזקוקה למקור. אבל קשה מה

¹ טו, א.

² ויקרא כג, ז.

³ שם, טו.

⁴ סכוליון למגילת תענית, מובא במנחות סה, א.

השיב אותו זקן פטפטן: רבן יוחנן בן זכאי הלא תבע ממנו ראייה – "מנין לכם?" - ואילו הוא לא לימד לכאורה דבר מן הכתובים, רק הציע טעם מדומה למצוותו המדומה.

אלא בשלמא אם "מְחַרְת הַשָּׁבֶת" הוא מוצאי יום טוב ראשון של פסח, כך הדרך הפשוטה לציין את תאריך ההנפה אחר שהוזכר היום הטוב למעלה בסמוך. כל שכן לפי ספר החינוך (שב) שראוי היה העומר להיקרב בראשון של פסח, אלא שעיקבתו התורה למחר "כדי שלא נערב שמחה בשמחה, כי הראשון נכון לזכר הנס הגדול שהוציאנו ברוך הוא מעבדות לחירות, מיגון לשמחה". אבל אילו הייתה "הַשָּׁבֶת" שבת בראשית, כאילו הקפידה התורה שלעולם יקרב העומר ביום ראשון, לא היה צריך לומר "מְחַרְת הַשָּׁבֶת" אלא 'באחד לשבוע' או 'באחד לשבת', כדרך שנאמר תדיר "בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ". כך תמה רבן יוחנן בן זכאי כנגד הבייתוסים. על כן ענה הפטפטן שלא תחילת השבוע גורמת אלא נרצף העומר אל שבת שלפניו כדי שעצרת אף היא תיפול "מְחַרְת הַשָּׁבֶת" ו"יהו ישראל מתענגין שני ימים". פִּי רְשָׁעִים יִבְלַע "שיחה בטילה"⁵, והאמת תורה דרכה.

יש סימנים נוספים בפשוטו של מקרא (מלבד הדרשות שנפרטו בספרא ובגמרא) ש"מְחַרְת הַשָּׁבֶת" הוא שני של פסח ולא יום ראשון בשבוע.

ג. עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה

וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הִבִּיאֲכֶם אֶת קֶרְבֶּן אֱלֹהֵיכֶם (ויקרא כג, יד).

משמעו של "עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" הוא בכל מקום 'אותו התאריך' שהוזכר כבר (כגון "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וּגו'", היינו "בְּשֵׁנִת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לַחַיִּי נֹחַ בַּחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ"⁶) או 'אותו היום' שבו אירע המסופר כבר (כגון "וַיִּמַּל אֶת בְּשָׂר עַרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" אשר נראה אליו ה' לצוותו על הברית").

ועתה, לפרושים לא בלבד שאין לאכול מן החדש קודם שנביא ממנו קרבן לאלוקינו, אלא שהיתר החדש והבאת הקרבן קשורים כל אחד כשלעצמו ליום שני של פסח, והגון אפוא לומר שנסתפק מן הישן "עד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה". לפיכך דרשו במנחות סח, א: "כתיב, 'עד הִבִּיאֲכֶם', וכתיב, 'עד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה'. הא כיצד? כאן בזמן שבית המקדש קיים, כאן בזמן שאין בית המקדש קיים." והרי שעצם היום הַזֶּה. הא כיצד? כאן בזמן שבית המקדש קיים, כאן בזמן שאין בית המקדש קיים. "והרי שעצם היום מתיר גם בלי זיקה אל הקרבן. אך לבייתוסים "מְחַרְת הַשָּׁבֶת" אינו תאריך אלא קפידה אודות העומר שיבוא ביום ראשון, אם כדי שהשבועות שממנו והלאה ייספרו כסדרם מיום ראשון עד יום ראשון, אם אמנם כזקן האשמאי "כדי שיהו ישראל מתענגין שני ימים", ואילו להיתר החדש אין זיקה מהותית אל "מְחַרְת הַשָּׁבֶת" אלא רק אל הבאת הקרבן. ההיגד "וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד עֶצֶם

⁷ שם יז, כג.

⁵ מנחות שם, ב.

⁶ בראשית ז, יא-יג.

שבועות תשע"ז מיליון ז

היום הזה" הוא לפיכך חסר פשר, אלא היה לכתוב לומר בקצרה 'לא תאכלו עד הביאכם וגו'". ואלמלא פרושים אנחנו היינו מנועים כל גלותנו מלאכול דגן.

היקרות יחידאית של "עצם היום הזה" בלתי מוסב על תאריך או מאורע שדובר עליהם קודם נמצאת ביהושע ה, יא, "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה", ונראה בעליל שהמקרא מפנה אל "עצם היום הזה" האמור בויקרא. מתעצם אפוא זיהוי "מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת" עם "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח", כדעת רמב"ם הל' תמידין ומוספין ז, א, על פי ראש השנה יג, א, וקידושין לו, ב. שם ביהושע לא הוזכר מפורשות קרבן עומר, והרי שלא העומר לבדו אלא עיצומו של "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח" אף הוא גורם.

ד. תמימת תהינה

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות; תמימת תהינה (כג, טו).

ביאורה של ההוספה "תמימת תהינה", ותוכן הנלמד ממנה, עמומים מעט, ולכן נדרש עליה מה שנדרש. אבל פשוטו של מקרא הוא כנדמה שנשלים את השבועות מבלי לדון מקצת שבוע ככולו. לאמור, אם חל "מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת" בשני לשבוע או הלאה, לא נסיים לספור "עד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת"⁸ כסדרה, כלומר לסוף השבוע הקלנדרי שמיום ראשון עד שבת. אלא, נתמם בשבוע השמיני את הימים שחסרו מן השבוע הראשון, כך ששבע השבתות "תמימת תהינה" במשכן ואפילו אינן כסידרון, ונמצאנו סופרים תמיד עד "המשים יום"⁹. כל זאת לדידן. ואילו לבייתוסים, בין אם "השבת השביעת" היא לטעמם שבת בראשית או שבוע, ספירה "מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת" ו"עד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת" תכיל לעולם שבעה שבועות כסדרן, ו"תמימת תהינה" הוא מיותר ומרוקן.

ה. שבת

עמדת הבייתוסים קובעת ש"השבת" תתפרש מן הסתם כשבת בראשית. ולא היא. בפרשת המועדים כאן באמור מוגדרת שבת בראשית "שבת שבתון"¹⁰. בסוף אותו פסוק נאמר, "שבת הוא לה", כלומר אותה "שבת שבתון" היא אחת מסוג כוללני של שבתות לה'. מאי משמע "שבתון"? לפי פשוטו, תוספת שביתה. בפסח כבשאר רגלים לא נאסרה אלא "מלאכת עבדה"¹¹, פרנסת אדם לזמן ארוך, להוציא מלאכת אוכל נפש, צרכי גוף מזדמנים לבו ביום. ואילו שבת בראשית היא "שבת שבתון", אשר נוספה בה שביתה ממלאכת אוכל נפש על השביתה מ"מלאכת עבדה", שכן "כל מלאכה לא תעשו"¹². יום הכיפורים אף הוא

⁸ טו.

⁹ שם. השווה דרשת רבן יוחנן בן זכאי באופן שונה, לפיה משמעות "תמימת" היא דווקא כסדרן, במנחות סה, ב. וראה פירוש רשב"ם על "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" בבראשית א, ה, שכל יומה מיממות בראשית הושלמה ל"יום אחד" כאשר

הוטפלה לילה אחר יומה, אף שביממות ההוות הולך היום אחר הלילה.

¹⁰ כג, ג.

¹¹ שם ז.

¹² שם ג.

"שַׁבַּת שְׁבֻתוֹן"¹³, כי גם בו "כָּל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ". בראש השנה כברגלים לא נאסרה אלא "מְלֹאכֶת עֲבֹדָה"¹⁴, ולפיכך לא נקרא "שַׁבַּת שְׁבֻתוֹן", אלא "שְׁבֻתוֹן" מפני שהוחמרה שביתתו משל שאר ראשי חדשים, אשר בהם נהגו העם בלאו הכי להיבטל ממלאכתם ולהיאסף אל הנביא או החכם. ובחזרה על ציווי חג הסוכות¹⁵, נאמר, "בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שְׁבֻתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שְׁבֻתוֹן", כי כבר נאמר מיד למעלה "תַּחֲגוּ אֶת חַג ה' שְׁבַעַת יָמִים", שתתפנו כל שבעה מן העמל אל השמחה, ועם זאת יתירה שביתת "הָרִאשׁוֹן" ו"הַשְּׁמִינִי" על של האמצעיים.

ובויקרא כה, ג - ה: "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ וְאַסְפֹּתָ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שְׁבֻתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שַׁבַּת לָהּ שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכְרֶמֶךְ לֹא תִזְמַר. אֶת סְפִיחַ קִצִּירָךְ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עֲנְבֵי נִזְיָרְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שְׁבֻתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ."

יש לומר שאת התואר "שַׁבַּת שְׁבֻתוֹן" הולך הכתוב ומנמק, והמקרא נקרא לצדדים. מפני שה"שְׁנֵה הַשְּׁבִיעִת" היא "שַׁבַּת לָהּ", לכן "שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכְרֶמֶךְ לֹא תִזְמַר", ואילו הייתה "שַׁבַּת" סתם לא החמרתי עליך אלא שלא תכפה על הארץ עבודה להצמיח זריעתך וזמירתך. אבל לפי האמת גם "אֶת סְפִיחַ קִצִּירָךְ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עֲנְבֵי נִזְיָרְךָ לֹא תִבְצֹר", שכן "שְׁנַת שְׁבֻתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ", תוספת שביתה מלמסור אל אוצרך אפילו את שגדל מאליו.

לפיכך "שַׁבַּת" גרודה של פרשת אָמור, זו שלא נסמכת אל "שְׁבֻתוֹן", היא דווקא "מְקַרָּא קֹדֶשׁ" מן המותרים במלאכת אוכל נפש. "הַשַּׁבַּת" היא הראש והראשון להם, יום טוב ראשון של פסח.

יתכן עוד שננקט המונח "הַשַּׁבַּת" לאפשר בו שימוש בהוראות משתנות: "מִמְחֶרֶת הַשַּׁבַּת יִנְיַפְנוּ הַכֹּהֲנִים" וכן "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמְחֶרֶת הַשַּׁבַּת" במובן של יום שביתה, מול "עַד מִמְחֶרֶת הַשַּׁבַּת הַשְּׁבִיעִת" במובן של שבוע. רגיל המקרא להתנאות בצימודי לשון נופלת על לשון, כגון "וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עָרוּמִים"¹⁶, ערטילאים, ובסמוך "וַיִּהְיֶה הָיָה עָרוּם"¹⁷, מחוכם, או "הוא יְשׁוּפֶךָ רֹאשׁ", ישחקך, "וְאַתָּה תִּשׁוּפְנוּ עֵקֶב" (שם, טו), תשרוק לו, או דוגמאות רבות נוספות. ומי יודע אם לא העדיף הכתוב "שֶׁבַע שְׁבֻתוֹת" על 'שבעה שבועות' אלא כדי שייאמר למטה "מִמְחֶרֶת הַשַּׁבַּת" כמו שנאמר למעלה ("שְׁבֻתוֹת" תחת 'שבועות' הוא שימוש יחידאי או כמעט יחידאי; "שֶׁבַע שְׁבֻתוֹת שָׁנִים", בפרשת בהר¹⁸, אינו מוכרע, שמא הכוונה שבע שנות שמיטה, ראה שם במפרשים, או שנקט הכתוב 'שְׁבֻתוֹת' לַשֵּׁלשׁ "שֶׁבַע שְׁבֻתוֹת... שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים", בעוד 'שבועות' היו ממוספרים 'שבעה').

ו. תְּשֻׁבִיתוֹ

"הַשַּׁבַּת" ככינוי לראשון של פסח טומנת משמעויות נוספות. לפי בעל 'הכתב והקבלה' היא רומזת אל "אֶךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבְּתִיכֶם"¹⁹, ו"הַשַּׁבַּת" היא יום השבתת החמץ והשאור. בהשראתו ניתן להצביע גם אל התרסת פרעה כלפי משה ואהרן, "הֲיֵן רַבִּים עִתָּהּ

¹⁶ בראשית ב, כה.

¹⁷ שם ג, א.

¹⁸ ויקרא כה, ח.

¹⁹ שמות יב, טו.

¹³ שם לב.

¹⁴ שם כה.

¹⁵ בויקרא כג, לט-מד. ממתינה החזרה להתחקות

נפרדת אחר סיבותיה.

שבועות תשע"ז מילון ז

עם הארץ והשבתם אתם מסבלתם²⁰. מאז החריף השעבוד לשעה, אבל "היום הזה"²¹ השמור שבו הושבת סיבלותנו לבסוף ויצאו צבאותינו ממצרים הוא "השבת".

והנה לספירה ש"ממחרת השבת" שלשה יעדים. היא מחברת את קרבנות הקציר, את עומר השעורים אל שתי הלחם, ככתוב, "תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה"²². היא מסדירה את העצרת אחרי הפסח וקובעת מתי תחול, ככתוב, "וקראתם בעצם היום הזה (יום החמישים) מקרא קדש יהיה לכם"²³, וכלשון רמב"ם הל' תמידין ומוספין ח, א, "ביום חמישים מספירת העומר הוא חג השבועות" (מקורו בתורת כהנים: "תספרו חמשים יום", הא כיצד, מנה ארבעים ותשעה וקדש יום חמשים"; ובראש השנה ה, א, ועוד: "מנה ימים וקדש עצרת"). והיא צופה מעת גאולת הגוף שביציאת מצרים את גאולת הנפש שבמתן תורה, "וזה לך האות פי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על הקר הזה"²⁴, וראשית מתן תורה בדיבר, "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים"²⁵.

שלש המשמעויות של "השבת" מתאימות אל שלשה היעדים. לקראת מתן תורה סופרים "ממחרת" השבתת העבדות. "ממחרת" יום טוב של תחילת הרגל הראשונה סופרים עד הרגל השנייה. ו"ממחרת" ביעור השאור מקריבים את ראשית הקציר החדש ומונים "שבועות חקות קציר"²⁶. נראה שבין טעמי איסור חמץ היותר גלויים הוא שנסמוך כל אביב על יבול הדגן החדש, ברכת "אלהינו הנתן גשם יורה ומלקוש בעתו"²⁷. נבטח בו יתברך "וישן מפני חדש" נוציא²⁸, כאוכלי המן אשר הוזהרו לא להותיר "ממנו עד בקר"²⁹. אמנם לא נאסר ישן מכל וכל, וכבר נאמר "ואכלתם ישן נושן"³⁰, אבל בחג האביב בל יימצא לנו, על כל פנים, לחם במתכון המעיד על עצמו שהוא מן הישן. מצה יכולה להתגבל מתבואה שנקצרה ונטחנה זה עתה, אבל מחמצת נוצרה משאור, שהשתהה בהכרח זמן רב. לכן "ביום הראשון תשביתו שאר"³¹, כדי ש"שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיהם"³².

גאולתנו אף היא לא נדרשה להכנות או צבירת אמצעים, אלא "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים"³³, ואבותינו "גם צדה לא עשו להם"³⁴. אף בעלותם ממדבר לא הגיעו אל חבל מושקה ממאגרים אלא אל "ארץ הרים ובקעת, למטר השמים תשתה מים; ארץ אשר ה' אלהיך דרש אתה תמיד"³⁵. ובנו יקוים מהרה, "ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים"³⁶.

²⁹ שמות טז, יט.
³⁰ ויקרא כו, י.
³¹ שמות יב, טו.
³² שם, יט.
³³ דברים טז, ג.
³⁴ שמות יב, לט.
³⁵ דברים יא, יא-יב.
³⁶ מלאכי ג, א.

²⁰ שמות ה, ה.
²¹ שם יב, יז.
²² ויקרא כג, טז.
²³ שם, כא.
²⁴ שמות ג, יב.
²⁵ שמות כ, ב.
²⁶ ירמיה ה, כד.
²⁷ שם.
²⁸ ויקרא כו, י.